

BO'LAJAK TARIX FANI O'QITUVCHILARINING DIDAKTIK MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH TAMOYILLARI

Gulnoza Bazarovna Shertaylakova

JDPU

mustaqil izlanuvchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Bo'lajak tarix fani o'qituvchilarining didaktik madaniyatini rivojlantirishning uslubiy yondashuvlari va tamoyillari haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: В данной статье рассмотрены методические подходы и принципы развития дидактической культуры будущих учителей истории.

Annotation: This article discusses methodological approaches and principles of the development of didactic culture of future history teachers.

Katil so'zlar: motivatsion-qadriyat, loyihalash, interaktiv, refleksiya, prognostik funktsiya, ta'lim paradigmasi, konstruktiv fikrlash

Ключевые слова: мотивационно-ценностное, дизайнерское, интерактивное, рефлексивное, прогностическая функция, образовательная парадигма, конструктивное мышление

Keywords: motivational-value, design, interactive, reflection, prognostic function, educational paradigm, constructive thinking

Bo'lajak tarix fani o'qituvchilarining didaktik madaniyatini shakllantirish zarurligini (qadriyatlar, kompetensiyalar, o'z-o'zini rivojlantirish, o'zini o'zi boshqarish va kasbiy faoliyat) aniqlashtiriladi va uni meta-fan komponentlari, shu jumladan shaxsiy-faoliyat, motivatsion-qadriyat, loyihalash, texnologik elementlar, shu jumladan vatanparvarlik, siyosiy savodxonlik, tanqidiy fikrlash, mustahkam fuqarolik pozitsiyasi, ijtimoiy-madaniy savodxonlik kabi elementlar va boshqa yondashuvlar asosida ko'rib chiqiladi. Zamonaviy sharoitda pedagogik yo'nalishdagi OTMlarda kasbiy pedagogik tayyorgarlikning umumiy holati, tarixni o'quv fani sifatida o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari, motivatsiya muammolari, o'qitishning kasbiy yo'nalishi uslubiy va metodologik hal qilishni talab qiladigan bir qator muammolarni tashkil etadi.

Pedagogik yo'nalishdagi OTMlarda kasbiy tayyorgarlik doirasida bo'lajak tarix fani o'qituvchisining didaktik madaniyatini rivojlantirish darajasining modeli, mexanizmlari, texnologiyalari, shuningdek, diagnostika vositalarini ishlab chiqish pedagogik voqelikni bilishni va kasbiy tayyorgarlikni ilmiy va amaliy darajalarda o'zgartirish usullarini belgilaydigan uslubiy yondashuvlar va prinsiplar to'plamiga asoslanishi kerak.

Falsafiy darajada bo'lajak tarix fani o'qituvchisining didaktik madaniyatini rivojlantirish bo'yicha olib borgan tadqiqotlarimizning metodologik asosi madaniyatni

ong, shaxsiy va kasbiy hayot tajribasi va o'z-o'zini rivojlantirishning markaziy jihati sifatida tushuniladi. Ta'limni insonparvarlashtirish nuqtai-nazaridan madaniy yondashuv-bu madaniy qadriyatlar bilan tanishishni va ularni qabul qilishni belgilaydigan shaxsga yo'naltirilgan paradigmalarning rivojlanishidir.

G.I. Gaisinaning fikriga ko'ra ma'naviy yondashuvni amalda qo'llash, ko'rib chiqilayotgan sohani tahlil qilishni anglatadi, bizning holatimizda didaktika pedagogikaning bo'limi sifatida yaratilgan faoliyat na'munalari, pedagogika fani va amaliyotining zamonaviy holatiga moslashishni talab qiladigan normalar va qadriyatlar, shuningdek ijtimoiy buyurtmani anglatadi.

K. Yu. Bogachev ma'naviy yondashuvni amalga oshirishni belgilaydigan madaniyat funktsiyalarini aniqladi: «qadriyat tizimlarini meros qilib olish, rivojlantirish va to'ldirish hamda ularning doimiy yangilanishi uchun shart-sharoitlarni ta'minlash; jamiyatda etarli aloqalar, o'zaro aloqalar va aloqalarni yaratish, insonning ijtimoiy amalga oshirilishi va ijodiy o'zini o'zi anglashi, uning individual qobiliyatlarini aniqlash va o'sishi uchun sharoit yaratish». Tadqiqotimizda ushbu funktsiyalarni bo'lajak tarix fani o'qituvchisining didaktik madaniyatini o'rganishimiz nuqtai nazaridan ochib berishga harakat qildik.

Didaktik madaniyat jihatidan meros, bizning fikrimizcha, didaktikaning klassik kategorik xususiyatlariga tayanadi:

o'quv fani va umuman o'quv jarayoni doirasida ta'limning maqsad va vazifalarini aniqlash;

ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchining o'rni va rolini belgilaydigan ta'lim tamoyillarini asoslash;

ta'lim mazmunini tanlash tamoyillarini aniqlash;

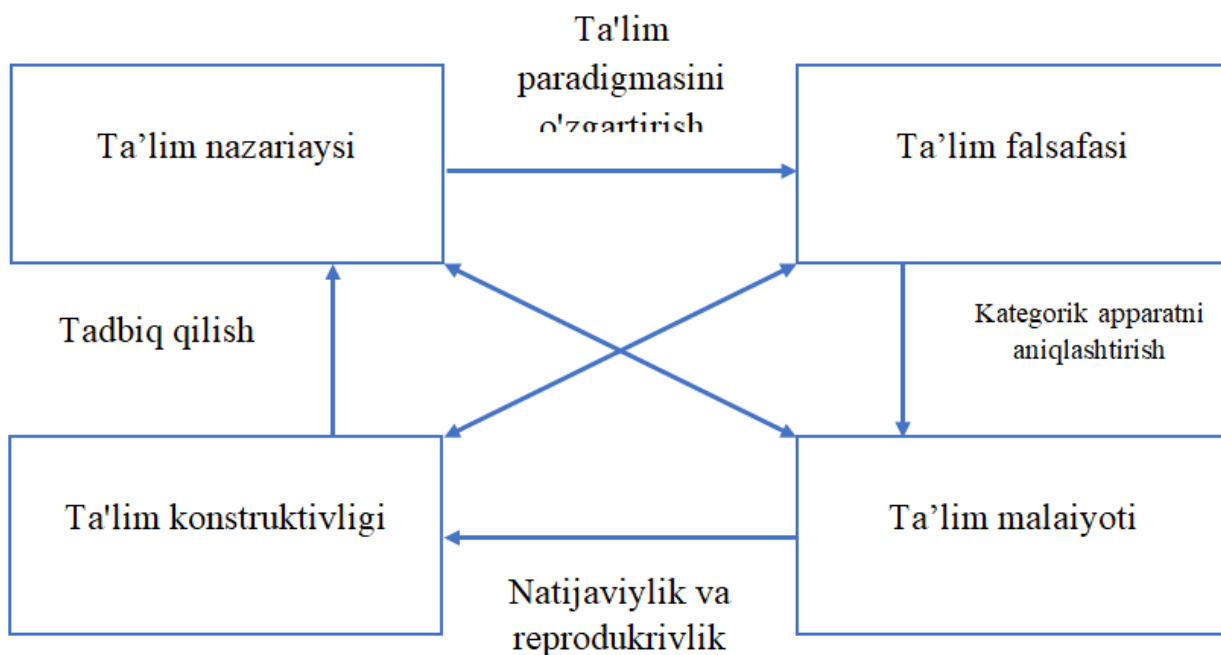
ta'lim shakllari, usullari va vositalarini asoslash.

Shubhasiz, zamonaviy talablarga javob beradigan maqbul didaktik toifalarni izlashga yondashuv didaktikaning butun hayoti davomida ishlab chiqilgan va sezilarli salohiyatga ega bo'lgan didaktik nazariyalar va modellarga asoslangan bo'lishi kerak, garchi ular transformatsiya va funksional yangilanishga muhtoj bo'lsa ham. Sinalgan ko'plab didaktik tushunchalar (muammoli, loyihaviy, rivojlantiruvchi ta'lim va boshqalar.) zamonaviy faol va interaktiv ta'lim texnologiyalarining asosini tashkil etadi.

Didaktikaning qadriyatlar tizimini (postulatlarini) rivojlantirish ta'limni takomillashtirishning dastlabki ta'lim paradigmasi, o'rnatilgan strategiyalari va dasturlari bilan belgilanadi. Ta'lim paradigmasi o'zgarganda ta'limning asosiy toifalarining o'zaro bog'liqligi M.A. Choshanov tomonidan taqdim etilgan, bu yerda "ta'lim falsafasi", "ta'lim nazariyasi", "ta'limni konsyruktivligi" (ta'limni loyihalash va shakllantirish) toifalarining izchil o'zaro bog'liqligi, "o'qitish amaliyoti", o'qitish nazariyasi va amaliyotini rivojlantirish va yangilashni ta'minlaydigan yopiq konturi.

(1-Rasm)

1 - Rasm. M.A. Choshanovning ta'lim toifalarining o'zaro bog'liqligi

Amaliyotda tekshirilgan va tasdiqlangan, nazorat qilish, samaradorlik, o'lchash mezonlari bilan belgilanadigan yangi didaktik munosabatlar, o'quv jarayonlarini amalga oshirishning boshqa shartlariga o'tish imkoniyati ko'rib chiqilayotgan didaktik nazariyaning qadriyat tizimiga qo'shimcha qiladi. Bunday qo'shimchaga misol sifatida ta'limga uning barcha darajalarida axborot texnologiyalarini joriy etish va shunga mos ravishda didaktik tamoyillarni o'zgartirish, o'quv jarayonini uning barcha bosqichlarida loyihalash va o'qitish shakllari va vositalarini sezilarli darajada yangilash sohasida zamonaviy didaktikani qo'shish va rivojlantirish kiradi.

Bo'lajak tarix fani o'qituvchisining didaktik madaniyatini yangilash shartlari rivojlanishning ikki bosqichi- tarix fani va didaktik amaliyot bilan belgilanadi, ularning o'zaro ta'siri o'qituvchi va uning o'quvchilarining kasbiy faoliyati samaradorligiga qo'yiladigan talablarni ishlab chiqishga olib keladi. O'z mamlakatining tarixini o'rganish, tushunish, uzatish, tarixiy rivojlanish jarayonlarini, mamlakatning insoniyat taraqqiyotidagi o'rnini tushunish maktab doirasida beriladigan va kelajakda davlatning barqaror holati va rivojlanishini ta'minlaydigan zamonaviy ommaviy tarixiy ta'limning vazifasidir. Shu bilan birga, faqat ob'ektiv tarixiy bilimlar "xalqning barqaror tarixiy o'z-o'zini anglashini" taminlaydi. Shu sababli, maktablarda tarix fani o'qituvchisining o'z o'quvchilarining mustahkam fuqarolik pozitsiyasini egallashda tarix fanini ahamiyatini namoyish etish tizimining uzatuvchisi sifatida yetakchi roli ham aniq. Madaniy qadriyatlar tizimida dunyoni idrok etishning muhim asoslarini tushunish o'quvchilarning tarixiy ongi va o'zini anglashini ta'minlaydi. Shunday qilib, maktab o'quvchilarining tarix ta'limining shaxsiy va ijtimoiy jihatlarida talab

qilinadigan samaradorligiga tarix fani o'qituvchisini didaktik madaniyatining fan va meta-fan tarkibiy qismlarini rivojlantirish orqali erishish mumkin, bu tarixiy va madaniy jihatlarni ochib berishni, tarixiy jarayonlarning rivojlanishining sabab-oqibat aloqalarini, tarixiy bilimlarni tarjima qilishni, ijtimoiy-madaniy qadriyatlarni, fuqarolik, vatanparvarlik va ijtimoiy faol fuqaroning boshqa fazilatlarini shakllantirishni ta'minlaydi.

Ma'naviy yondashuvning vazifasi sifatida o'zaro aloqalarni yaratish bo'lajak tarix fani o'qituvchisining butun kasbiy faoliyati davomida didaktik madaniyatini shakllantirish va rivojlantirishning uzluksiz jarayoni bilan belgilanadi. Didaktik madaniyatni uzatish, uning asoslarini shaxsiy fazilatlar prizmasi orqali shakllantirish didaktik yo'naltirilgan fanlar asosida kasbiy tayyorgarlik jarayonida amalga oshiriladi, keyinchalik pedagogik va ilmiy-pedagogik amaliyotda didaktik madaniyatni qabul qilishning turli shakllari, uni o'tkazish, ilg'or pedagogik tajribani tahlil qilish, qayta tayyorlash va boshqalar asosida to'ldirish orqali rivojlanadi.

Ijtimoiy va ijodiy o'zini o'zi anglash, madaniy yondashuvning vazifasi sifatida tarix fani o'qituvchisining didaktik madaniyati asoslarini rivojlantirish va uning kasbiy tayyorgarligini tashkil etish shartlarini belgilaydi. Pedagogik yonalishdagi OTMlarda o'qish davrida bo'lajak o'qituvchining shaxsini har tomonlama shakllantirish zarur. Bunga o'qitishning yaxlit mazmunini taqdim etish va turli xil pedagogik usullar, o'qitish usullari va shakllaridan foydalangan holda ijodiy kasbiy faoliyatni amalga oshirish orqali erishiladi. Ushbu yondashuvning maqsadi o'qituvchining kasbiy madaniyatini rivojlantirish va mustahkamlash hisoblanadi.

Bo'lajak tarix fani o'qituvchisining didaktik madaniyatini ilmiy darajada rivojlantirish shaxsga yo'naltirilgan yondashuvga asoslangan bo'lib, u talabada "Men" obrazini rivojlantirishga va hayotda o'z taqdirini o'zi belgilash uchun zarur bo'lgan shaxsiy hayotiy mazmun va ko'rsatmalarni shakllantirishga qaratilgan. Kasbiy ta'lim sohasidagi ushbu yondashuvning asosiy maqsadi bo'lajak o'qituvchi shaxsini shakllantirish va rivojlantirish uchun sharoit yaratishdir. Bunga har bir talabaning o'ziga xosligini, ularning individual xususiyatlari va ehtiyojlarini hisobga olish orqali erishiladi.

Bo'lajak tarix fani o'qituvchisining didaktik madaniyatini rivojlantirish doirasida ushbu yondashuvni amalga oshirish quyidagi tamoyil va qoidalar asosida amalga oshiriladi:

- 1) Ta'lim gumanistik, madaniyatga yo'naltirilgan va ijodiy o'zaro aloqalar to'plami sifatida qaraladi;
- 2) Talaba shaxsi ham ob'ektiv (ijtimoiy) fazilatlarini, ham qobiliyat, motivatsiya va o'zini o'zi boshqarish kabi sub'ektiv jihatlarni o'z ichiga oladi.
- 3) Ta'lim jarayonida har bir talabaning bo'lajak tarix fani o'qituvchisi sifatida shaxsiy rivojlanishi uchun sharoit yaratib, sub'ektlarning o'zaro ta'siriga e'tibor qaratiladi;

4) Muhim jihat-bu shaxsning o'zini o'zi rivojlantirish mexanizmlarini, shu jumladan motivatsiyani shakllantirishni o'z ichiga oladi.

V.V. Serikov tomonidan taklif qilingan shaxsga yo'naltirilgan ta'lim modelini hisobga olgan holda, bo'lajak tarix fani o'qituvchisining didaktik madaniyatini rivojlantirishda ushbu yondashuvning shaxsiy ta'lim darajasini ta'minlaydigan funksiyalarini quyidagicha ajratish mumkin:

Motivatsiya-bu ta'lim jarayonida ijobiy o'zini o'zi boshqarish va o'z maqsadlariga erishish istagini ta'minlaydigan asosiy element.

Vositaviylik - insonning xulq-atvori tashqi dunyoning bevosita ta'siri bilan emas, balki uning aqliy faoliyati orqali belgilanishini anglatadi. Didaktik madaniyatni rivojlantirishda vositaviylik omillari umumiy madaniyat darajasi, qobiliyatlar, shaxsiy tarkibiy qismlar va boshqa jihatlarini anglatadi.

Qarama-qarshiliklar - bu shaxsiy holat va hamkorlikdagi yangi faktlar, voqealar va bilimlar o'rtasidagi manfaatlar, qarashlar va ziddiyatlarning to'qnashuvi. Tarixiy bilimlarning mavzu sohasi nuqtai nazaridan bunday to'qnashuvlar muqarrar.

Tanqidiylik kuzatish, mantiqiy fikrlash, talqin qilish va tahlil qilish qobiliyati, xulosalar chiqarish va baho berish qobiliyati orqali ifodalanadi. Bu shaxsning individual tarixiy, siyosiy va ijtimoiy faktlar va voqealarga munosabatini shakllantirishga imkon beradi.

Refleksiya-bu o'z fikrlari va harakatlarini o'z-o'zini kuzatish va introspektsiya qilish jarayoni bo'lib, u o'z idrok mexanizmlari, qadriyatlarini, qiziqishlari va reaksiyalari prizmasi orqali amalga oshiriladi. Refleksiyaning natijasi-idrok, qaror qabul qilish va kasbiy o'zini-o'zi aniqlash sohasidagi pozitsiyalarni qayta ko'rib chiqish hisoblanadi.

Konstruktiv fikrlash-bu "Tarix" fanining shaxsiy ma'nolari va didaktikaning pedagogik tushunchalarini kasbiy ijodkorlik tizimiga birlashtirish jarayoni. Bu bo'lajak o'qituvchining qadriyatlar tizimi orqali pedagogik faoliyatni amalga oshirish usullarini ishlab chiqish uchun asos yaratadi.

O'z-o'zini anglash-bu ma'lum bir holatda ijodiy izlanish, ijtimoiy va kasbiy sohalarda (bilimlardan qobiliyatlarga, ko'nikmalarga, kompetentsiyalarga, kasbiy kompetentsiya va madaniyatga) shaxsni rivojlantirish orqali dastlabki kasbiy vaziyatni o'zgartirish jarayoni hisoblanadi. O'qituvchining o'zini o'zi anglash jarayoni uning kasbiy faoliyati davomida amalga oshirilib, kasbiy va shaxsiy o'sishni ta'minlaydi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'limning didaktik tashkil etilishini ta'minlash uchun quyidagi jihatlariga etiboh qaratish kerak:

Subyektiv ahamiyatga ega bo'lgan o'quv materialining shaxsiy tabiati;

Vazifalarni differentsiyasida namoyon bo'ladigan talabaning rivojlanish darajasi va qobiliyatlarini hisobga olish;

Ta'lim jarayonida mustaqillikni rag'batlantirish;

O'quv faoliyati uchun hissiy motivatsiya;

Talabalarda tanqidiy fikrlashni shakllantirish.

O'quv jarayonida o'z-o'zini refleksiyalash faollashtirish.

Bizning tadqiqot ishimizda *operatsion darajada* metodologik asos sifatida bo'lajak tarix fani o'qituvchisining kasbiy tayyorgarligi standartlari va tartibga solishlarini belgilaydigan kompetentsiyaga asoslangan yondashuvi xizmat qiladi. Bugungi kunda kompetentsiyaviy yondashuv OTMlardagi kasbiy ta'lim jarayonining ustuvor vazifasi sifatida tan olingan. Biroq, pedagogika fani va amaliyotida keng qo'llanilishiga qaramay, tanlangan kompetentsiyalarni to'ldirish, kompetentsiyaning mohiyati va tuzilishini aniqlash, uni shakllantirish usullari va texnologiyalarini ishlab chiqish, shuningdek, ta'lim va kasbiy standartlardagi kasbiy kompetentsiyalarni muvofiqlashtirish zarurati mavjud.

Biz, tadqiqotimizda kasbiy kompetentsiya va kasbiy madaniyatni rivojlanishni, ijtimoiy fazilatlar, ta'lim va tarbiya bilan bog'laydigan olimlarning fikr va qarashlariga asoslanamiz. Bo'lajak tarix fani o'qituvchisining didaktik madaniyatini rivojlantirish nuqtai nazaridan ushbu qoida pedagogik faoliyatga munosabatni, pedagogik mehnatni tashkil etish samaradorligini va tarixiy bilim va qonuniyatlar tizimini uzatishni belgilaydi. Shunday qilib, o'qituvchining kasbiy madaniyati va didaktik madaniyati va ularning tarkibiy qismi sifatida kasbiy kompetentsiyalar, umumiy manaviy kompetentsiyalar, fan sohasidagi bilimlar, manaviy qadriyatlar tizimi, manaviy meros, pedagogik mahorat, pedagogik ijodkorlik, doimiy o'zini o'zi rivojlantirish va o'zini takomillashtirish jarayonlarni o'z ichiga oladi.

Ma'lum bir fan va pedagogika fanining asoslari haqidagi bilimlar ko'nikma va malakalarni rivojlantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Uzluksiz kasbiy rivojlanish qobiliyati va motivatsiyasi orqali ushbu nazariy bilimlar kasbiy kompetentsiya mazmunini shakllantiradi. Ma'naviy va kasbiy qadriyatlarning shakllangan tizimi o'qituvchining kasbiy kompetentsiyasini, shu jumladan didaktik madaniyatni amaliyotga tatbiq etishni taminlaydi. Ushbu ketma-ketlikning samaradorligi ta'lim sifatiga, shuningdek, pedagogika fanini rivojlanishining yangi bosqichida o'qituvchi tomonidan pedagogik qadriyat uzatish va qayta ko'rib chiqish qobiliyatiga bog'liq.

Shunday qilib, bo'lajak tarix fani o'qituvchisining didaktik madaniyatining asoslari kasbiy tayyorgarlik jarayonida zarur kompetentsiyalarni rivojlantirish asosida shakllanadi va takomillashadi. Bunga pedagogika va tarix fanining me'yorlari va talablarini o'zlashtirish, pedagogik faoliyat usullari va texnologiyalarini o'zlashtirish, shuningdek, pedagogikaning ijtimoiy qadriyatlari, tarixiy merosi va qadriyatlari tizimini joriy etish kiradi. Didaktik madaniyatning ushbu asoslari bo'lajak tarix fani o'qituvchisining amaliy faoliyatida rivojlantiriladi va qo'llaniladi.

G.I.Gaisinaning ta'kidlashicha, kasbiy-pedagogik madaniyatni rivojlantirish bir necha bosqichlarda amalga oshiriladi: adaptiv, reproduktiv, reproduktiv-ijodiy va ijodiy. Ushbu bosqichlarning har biri kasbiy kompetentsiyalarning rivojlanishiga mos keladi va mutaxassisning shakllanishini va uning ongini belgilaydi. Bo'lajak tarix fani o'qituvchisini kasbiy tayyorlashda kompetentsiyaga asoslangan yondashuvni qo'llash olingan bilim va ko'nikmalarni amaliyotda qo'llashga yo'naltirishni ta'minlaydi.

Bo'lajak tarix fani o'qituvchisining didaktik madaniyatini rivojlantirishning *texnologik darajasida* loyihaviy yondashuv muhim rol o'ynaydi. Bu pedagogik yonalishdagi OTMdagi kasbiy tayyorgarlikning butun jarayonini tashkil etish va o'quv fanlari doirasida loyihalarni amalga oshirish usullar to'plami sanaladi. Bizning fikrimizcha, ta'limdagi loyihaviy yondashuv didaktik madaniyatning samarali va tizimli rivojlanishini ta'minlaydigan bir necha darajalarga ega:

- ta'limdagi loyihaviy yondashuvning *institutsional darajasi* ta'limning ijtimoiy institut sifatida pozitsiyasini va ijtimoiy-madaniy tajribani uzatishni belgilaydi. Ushbu darajaning natijasi keng ko'lamga ega va ta'lim tizimining turli sohalarini qamrab oladigan davlat darajasida ta'lim loyihalarini amalga oshirish bilan bog'liq.

- loyihaviy yondashuvning *ta'limiy darajasi* maktabgacha, maktab, kasb-hunar va oliy ta'limni o'z ichiga olgan turli darajadagi ta'lim tizimlarida faoliyat ko'rsatadi. Ushbu darajaning samaradorligi o'quv jarayonida ta'lim oluvchilar tomonidan olingan ta'lim sifatiga bog'liq.

- loyihaviy yondashuvning *pedagogik darajasi* ta'lim-tarbiya maqsadida ta'lim tashkilotlari darajasida olib boriladi. Ushbu darajaning samaradorligi ta'lim oluvchilarning uni amalga oshirish natijasi bo'lgan shaxsiy, ta'lim va ijtimoiy rejalardagi yutuqlari bilan belgilanadi.

- loyihaviy yondashuvning *ta'limiy darajasi* alohida o'quv intizomi yoki tegishli fanlar darajasida amalga oshiriladi. Ushbu darajaning o'ziga xos xususiyati ta'lim oluvchining loyihaning barcha bosqichlarida, shu jumladan g'oyani shakllantirish, maqsadlarni belgilash, bajarish yondashuvlari va usullarini tanlash, shuningdek resurslardan foydalanish va maqsadga erishishni nazorat qilishda faol ishtirok etishidir.

Shunday qilib, ta'limdagi loyihaviy yondashuv muhim salohiyatga ega bo'lib, uni rahbarlar, o'qituvchilar va ta'lim oluvchilarning loyihaviy faoliyati orqali amalga oshirish mumkin. Bo'lajak tarix fani o'qituvchisining didaktik madaniyatini rivojlantirish sharoitida pedagogik va ta'lim loyihaviy yondashuv ta'lim siyosati tushunchalarini belgilashni, ijtimoiy-madaniy amaliyot bilan o'zaro munosabatlarni o'rnatishni, pedagogik merosni hisobga olgan holda va loyihani amalga oshirish uchun resurslarni aniqlashni talab qiladi.

Shunday qilib, loyiha yondashuvi, V.I. Slobodchikovning ta'rifi ko'ra, kasbiy-pedagogik, ilmiy-uslubiy, ijtimoiy-pedagogik va boshqaruv faoliyatining maxsus shakllari bilan tavsiflanadigan ijtimoiy amaliyotning alohida sohasidir. Loyihaviy yondashuv ishtirokchilarining o'zaro bog'liqligi va o'zaro ta'siri ta'lim muammolarini samarali hal qilishga imkon beradi.

Bo'lajak tarix fani o'qituvchisining didaktik madaniyatini rivojlantirishda loyihaviy yondashuv quyidagi funksiyalarni amalga oshirishga mo'ljallangan:

- bo'lajak o'qituvchining fan va pedagogika sohasidagi ma'lumotlarni to'plash, qayta ishlash, saqlash va uzatish tizimini rivojlantirishga yordam beradigan *axborot funksiyasi*. Bu loyihalarni yaratishda ongli qarorlar qabul qilish imkonini beradi.

- loyihani yaratish va amalga oshirish jarayonida ta'lim oluvchi uchun yangi bilim va qonuniyatlarni ochib berishni, shuningdek maqsadlarni belgilash, tashkil etish va o'zini o'zi tashkil etish qobiliyatini rivojlantirishni rag'batlantiradigan *tadqiqot funksiyasi*;

- prognozlash va rejalashtirish asosida tahliliy ko'nikmalarni, tanqidiy fikrlashni, refleksiyalash va introspektivni rivojlantirishga yordam beradigan *prognostik funktsiya*.

- *natija uchun javobgarlik funksiyasi*, tegishli harakatlarni qabul qilishni rag'batlantirish va ta'limiy loyiha doirasida aniq natijalarga erishish uchun motivatsiyani rivojlantirish.

ta'limiy loyihani amalga oshirish jarayonida bo'lajak o'qituvchi tomonidan olingan tajriba, xulosalar, tavsiyalar va takliflar uning shaxsiy va kasbiy rivojlanishiga, shuningdek, ta'lim muhiti va umuman jamiyatning rivojlanishiga, uning didaktik madaniyatini rivojlantirishga hissa qo'shishidan iborat *ijtimoiy-transformatsion funktsiya* sanaladi.

Bo'lajak tarix fani o'qituvchisini kasbiy tayyorlashda loyihaviy yondashuvni amalga oshirish uchun zamonaviy pedagogik bilimlarga va tarixiy jarayonlar dinamikasiga mos keladigan o'quv loyihalari tizimi qo'llaniladi. Ushbu loyihalar bo'lajak o'qituvchining shaxsini rivojlantirishga va uning didaktik madaniyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Biz bo'lajak tarix o'qituvchisining didaktik madaniyatini rivojlantirishning uslubiy tamoyillarini madaniy, shaxsga yo'naltirilgan, kompetentsiyaga asoslangan va loyihaviy yondashuvlari funksiyalari asosida ajratdik. Shu nuqtai nazardan, tamoyillar "psixologik va pedagogik fan tomonidan belgilangan qonuniyatlardan va maqsadlar, mazmun, pedagogik texnologiyalar, o'qituvchilar va ta'lim oluvchilar faoliyati kabi o'rganilayotgan jihatlardan kelib chiqadigan yaxlit o'quv jarayonini loyihalashning dastlabki nazariy qoidalari, etakchi g'oyalari va asosiy talablari tizimi" sifatida qaraladi. Bo'lajak tarix fani o'qituvchisining kasbiy tayyorgarligini *insonparvarlashtirish tamoyili* gumanistik ideallar, madaniy va shaxsiy qadriyatlar, demokratik normalar va ta'lim jarayonlarini sub'ekt-subyekt munosabatini tashkil etishning integratsiyasiga asoslanadi. Kasbiy ta'limni insonparvarlashtirish hozirgi kunda jamiyatning ijtimoiy-madaniy rivojlanishini belgilaydigan asosiy ta'lim paradigmalardan biridir.

1. Bo'lajak tarix fani o'qituvchisining didaktik madaniyatini rivojlantirishda *madaniyatlilik tamoyili* ta'limning madaniyatlanishiga asoslanadi, bu erda madaniyat ta'lim jarayonining asosi hisoblanadi. Ushbu tamoyil ta'lim jarayonida madaniy kontekstni, tarixiy merosni, urf-odatlarini va qadriyatlarni hisobga olishni, shuningdek madaniy kompetentsiyani shakllantirish va o'quvchilarning madaniy o'ziga xosligini rivojlantirish uchun sharoit yaratishni nazarda tutadi. Madaniy yondashuv o'quv materialni chuqur tushunishga, madaniy meros bilan faol o'zaro munosabatlarga va

madaniy ko'rinishlar hamda qadriyatlarning xilma-xilligini aks ettiruvchi ta'lim muhitini shakllantirishga yordam beradi.

2. *Polimadaniyat tamoyili* ta'lim oluvchining madaniy savodxonligi va madaniy bag'rikengligini rivojlantirish maqsadida o'quv jarayonida madaniyatlarning xilma-xilligini tan olish va hisobga olishni o'z ichiga oladi. Ushbu tamoyil turli madaniy guruhlarining o'zaro ta'siri va o'zaro tushunishi uchun sharoit yaratishni, shuningdek, madaniyatlar o'rtasidagi aloqani, umumiy qadriyatlarni saqlashni va madaniy farqlarni hurmat qilishni targ'ib qiluvchi o'quv muhitini rivojlantirishni nazarda tutadi. Polimadaniyatli yondashuv talabalarga nafaqat turli madaniyatlar haqidagi bilimlarini kengaytirish, balki madaniyatlararo hamkorlik, hurmat va munosabat ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi. Zamonaviy sharoitda turli madaniyatlarning o'zaro ta'siri va o'zaro aloqasi maxsus madaniy muhid yaratadi, bu erda madaniy qadriyatlarning o'zaro ta'siri va almashinuvi sodir bo'ladi. Bir tomondan, bu o'z xalqining madaniyatini, urf-odatlarini, o'ziga xosligini va qadriyatlarini tushunish va saqlashni o'z ichiga oladi. Boshqa tomondan, polimadaniyatli muhid turli madaniyatlar o'rtasidagi muloqotni ta'minlaydi, umumiy madaniy qadriyatlarni saqlashga va madaniy farqlarni engishga imkon beradi. Bunday munosabat o'zaro tushunish, bag'rikenglik va turli madaniyatlarga hurmatni rivojlantirishga yordam beradi, shuningdek, o'zaro hamkorlik va tajriba almashish orqali har bir madaniyatni boyitadi.

3. *Hamkorlik tamoyili* bo'lajak tarix fani o'qituvchisining didaktik madaniyatini rivojlantirishda jamiyat, o'qituvchilar va ta'lim oluvchilar maqsadlarining birligiga asoslanadi. Ushbu tamoyil o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida faol o'zaro hamkorlikni o'z ichiga oladi, bu erda pedagogik qo'llab-quvvatlash o'quvchining qadriyatlar, bilimlar, faoliyat usullarini va ijtimoiy faoliyatni tushunish, qabul qilish va qo'llash ehtiyojlarini qondirishni ta'minlaydi.

4. *O'z-o'zini refleksiyalash tamoyili* bo'lajak tarix fani o'qituvchisining didaktik madaniyatini rivojlantirish jarayonida shaxsiy munosabatni yolg'a qo'yish jarayonida foydalaniladi. U ta'lim jarayonining kognitiv tarkibiy qismini tanqidiy baholash va shaxsiy qadriyatlar tizimidan kelib chiqqan holda o'z harakatlari va imkoniyatlarda xabardor bo'lish qobiliyatiga asoslanadi. O'z-o'zini refleksiyalash talabaning bo'lajak o'qituvchi sifatida o'zini o'zi rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi, o'z-o'zini hurmat qilish, o'z imkoniyatlarini anglash va hozirgi holatni oldingi tajriba bilan taqqoslash orqali o'z maqsadlariga erishish yo'llarini aniqlashga yordam beradi.

6. *Kasbiy yo'nalish tamoyili* talabaning bo'lajak kasbiy faoliyatga yo'nalishini aks ettiradi va pedagogik kasb motivlarini shakllantirish, kasbiy qadriyatlarni anglash va mavzuga qiziqishni rivojlantirish orqali amalga oshiriladi. Bo'lajak tarix fani o'qituvchisining didaktik madaniyatini rivojlantirish nuqtai nazaridan kasbiy yo'nalish tamoyili muhim o'rin tutadi, shaxsiy va kasbiy rivojlanish uchun motivatsion, hissiy va faoliyat asosini ta'minlaydi.

"O'qitishning kasbiy yo'nalishini amalga oshirishga yordam beradigan pedagogik vositalar o'qitish mazmunining elementlari, shuningdek o'qitish usullari, texnikasi va

shakllarining ayrim tarkibiy qismlari! ekanligini ta'kidlagan M.I. Maxmutov kontsepsiyasiga asoslanib, biz kasbiy yo'naltirilgan o'qitish tarkibini kiritish degan xulosaga keldik kasbiy tayyorgarlikda kompetentsiyaga asoslangan yondashuvni amalga oshirishga yordam beradi, pedagogik nazariya va tarixiy ta'lim amaliyoti o'rtasidagi sezilarli tafovutni kamaytiradi.

Shunday qilib, bo'lajak tarix fani o'qituvchisining didaktik madaniyatini rivojlantirishda ushbu yondashuvlarni (madaniy, shaxsga yo'naltirilgan, kompetentsiya, loyihaviy) tanlash zamonaviy kasbiy ta'limda insonparvarlik va madaniyat g'oyalariga asoslanadi. Biz belgilagan ushbu uslubiy tamoyillarning umumiyliigi (insonparvarlashtirish, madaniy muvofiqlik, polimadaniyat, kasbiy yo'nalish, hamkorlik, o'z-o'zini refleksiyalash) bo'lajak tarix fani o'qituvchisining kasbiy tayyorgarligi jarayonida didaktik madaniyatini rivojlantirishning mazmuni, shartlari, shakllari va usullarini aniqlab beradi. Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, bo'lajak tarix fani o'qituvchilarining didaktik madaniyatini rivojlantirish tamoyillari tarix fani o'qituvchilarining didaktik madaniyatini yangilash shartlari rivojlanishning ikki bosqichi- tarix fani va didaktik amaliyot bilan belgilanishi hamda ularning o'zaro ta'siri o'qituvchi va o'quvchilarining kasbiy faoliyati samaradorligiga qo'yiladigan talablarni ishlab chiqishga olib keladi. Bu esa o'z navbatida bo'lajak tarix fani o'qituvchilarining didaktik madaniyatini rivojlantirish tamoyillarining imkoniyatlarini ochib beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi Ozbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 21-sentyabrdagi "2019-2021 yillarda " O'zbekiston Respublikasini innovasion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5544-sonli Farmoni - O'zbekiston Respublikasi Qonun xujjatlar to'plami, 2018.
3. Bogachyov, K.Yu. Stanovlenie i razvitie kulturologicheskogo podxoda v rossiyskoy pedagogike: dis....kand. ped. nauk: 13.00.01/ Bogachyov Konstantin Yurevich. – Rostov n/D. 2006. – 214 s.
4. Gaysina, G.I. Kulturologicheskiy podxod v teorii i praktike pedagogicheskogo obrazovaniya: dis....d-ra ped. nauk.: 13.00.08/ Gaysina Guzel Insharovna. – M., 2002. – 366 s
5. Serikov, V.V. Obrazovanie i lichnost. Teoriya i praktika proektirovaniya pedagogicheskix sistem / V.V. Serikov. – M.: Logos, 1999. – 272 s.
6. Matushanskiy, G.U. Metodologicheskie printsipy primeneniya kompetentnostnogo podxoda v professionalnom obrazovanii / G.U.167 /Kazanskiy pedagogicheskiy jurnal. – 2009. – №11–12. – S.41–46

7. Choshanov, M.A. Didaktika i injeneriya / M.A. Choshanov. – M.: BINOM. Laboratoriya znaniy, 2011. – 215 s